

Маліннікова Д.К.

Полтавський інститут економіки і права

СІМЕЙНА МЕДІАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД ВИРІШЕННЯ СПОРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті розглядається роль сімейної медіації у вирішенні спорів в умовах воєнного стану в Україні. Звертається увага на важливість медіаційних методів для збереження сімейного благополуччя та вирішення конфліктів, що виникають у ситуаціях військових загроз. Стаття досліджує особливості застосування сімейної медіації, а також вплив військових подій на динаміку конфліктів у родині. Автор аналізує позитивний вплив сімейної медіації на підтримку міжособистісних відносин та розвиток родинної стабільності в умовах кризи. В умовах воєнного стану, загальної напруги та збільшення кількості конфліктів в суспільстві, силові методи вирішення спорів, в тому числі і через суд – є неефективними, існує потреба перебудовувати не лише правову систему, а й саме мислення та сприйняття соціуму та окремо індивідів, до можливого урегулювання конфліктів за допомогою альтернативних методів вирішення спорів. А саме тому, основний акцент робиться на потребі адаптації підходів сімейної медіації до особливостей воєнного стану. Зокрема, стаття розглядає питання підготовки кваліфікованих медіаторів, здатних ефективно працювати в умовах стресу та небезпеки. Вона також досліджує використання віртуальних технологій для проведення медіаційних сесій у віддалених та важкодоступних територіях. Додатковий аспект статті – це розгляд впливу воєнного конфлікту на дітей та визначення специфічних підходів до сімейної медіації, які враховують їхні унікальні потреби та вразливість. У статті також обговорюється можливість співпраці з гуманітарними організаціями, владними структурами та місцевими громадами для підтримки та популяризації сімейної медіації серед населення. Загалом, стаття робить важливий внесок у розуміння та розвиток сімейної медіації в умовах війни в Україні, а також визначає перспективи подальших досліджень та реалізації практичних заходів.

Ключові слова: сімейна медіація, воєнний стан, конфлікт, родинна стабільність, медіаційні методи.

Постановка проблеми. Воєнні дії можуть викликати серйозний стрес та травматичні події для членів сімей. Учасники сімейних спорів можуть переживати психологічні труднощі, що робить процес вирішення спорів між сторонами складним не лише з юридичної, а й психологічної точки зору. Саме тому у цій статті ми розглянемо, як використання такого альтернативного методу вирішення спорів як медіація саме у сімейних спорах, буде ефективним як з точки зору процесуальної економії часу та ресурсів, так і з точки зору збереження відносин між членами родини, відновлення сімей в воєнний та післявоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із відомих науковців у галузі сімейної медіації є Джон Готман, психолог і дослідник міжособистісних відносин. Його дослідження стосуються взаємин у сім'ї та можуть включати аспекти медіації. Аналіз запровадження медіації для вирішення сімейних спорів у цивільному судочинстві України здійснили С. Дяченко, Н. Колокольна.

Н. Бондаренко-Зелінська, яка досліджувала альтернативні методи урегулювання спору у приватно-правових відносинах.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз ефективності медіації, як альтернативного методу урегулювання спору саме в сімейних спорах, саме в умовах воєнного стану. У воєнний час сім'ї можуть відігравати важливу роль у забезпеченні психологічної підтримки для своїх членів. Дослідження сімейної медіації в контексті війни може вивчити, наскільки ефективно цей метод допомагає сім'ям вирішувати конфлікти та втручатися в процес відновлення. Дослідження в цій галузі може привести до розробки специфічних методик та підходів до сімейної медіації, що враховуватимуть унікальні виклики та потреби, що виникають у сім'ях під час воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. З 24 лютого 2024 року в Україні вже десятиє продовжують воєнний стан та мобілізацію до 13 травня 2024 року. Парламент затвердив указ президента (№ 10456)

про продовження дії воєнного стану. Війна в країні має негативний вплив на збільшення конфліктів всередині суспільства та окремих індивідів. У воєнних умовах сімейна динаміка зазнає значних тисків, що може викликати конфлікти між членами сім'ї. Стрес, обмежені ресурси та загроза безпеки можуть призводити до погіршення міжособистісних відносин та спровокувати конфлікти, які вимагають ефективного вирішення. Нижче наведено кілька ключових викликів, з якими стикаються сім'ї в умовах воєнного конфлікту:

1. Розрив сімейних зв'язків. Військові події можуть викликати фізичне віддалення членів сім'ї через переселення, евакуації або навіть втрату рідних. Це може створювати значний стрес та призводити до втрати сімейних зв'язків.

2. Травми та стрес. Члени сім'ї можуть стикатися з травмами та стресом, пов'язаними з воєнними діями, які можуть впливати на їх емоційне та психічне здоров'я. Діти, особливо, можуть стати свідками насильства та мати посттравматичний стрес.

3. Економічна нестабільність. Воєнний конфлікт часто призводить до економічної нестабільності, що може сильно впливати на матеріальне благополуччя сімей. Втрати робочих місць, зниження економічної спроможності та зниження рівня життя можуть призвести до конфліктів у сім'ї.

4. Зміна ролей та відповідальності. Умови воєнного конфлікту можуть призводити до зміни ролей та відповідальностей в сім'ї. Наприклад, один із членів сім'ї може стати військовослужбовцем або вимушено брати на себе нові обов'язки через відсутність інших членів сім'ї.

5. Втрата близьких. Війна може призвести до трагічних втрат життів близьких людей. Такі втрати створюють емоційний біль та горе, яке може впливати на сімейні відносини і викликати потребу в підтримці.

6. Труднощі для дітей. Діти в умовах воєнного конфлікту можуть стикатися із специфічними труднощами, такими як втрата доступу до освіти, зазіхання на їхні права на безпечне життя та середовище та важкість адаптації до нових умов.

7. Втрата житла та майна. Військові дії можуть призводити до руйнувань житла та втрати майна, що створює додатковий тиск на сімейні ресурси та призводить до значного погіршення матеріального стану, а отже і можливості звернення до суду.

Всі фактори визначені вище, призводять до збільшення кількості в тому числі і судових спорів та судових розглядів. Судова система не справ-

ляється з таким навантаженням. Станом на травень 2023 року в Україні здійснюють правосуддя 587 судів, водночас 87 – не працюють, зокрема, через активні бойові дії або розташування на тимчасово окупованих територіях. Крім того, ще 84 суди не здійснюють правосуддя з 2014 року через окупацію російськими військами АР Крим та деяких районів Донецької та Луганської областей. Мало того, залишаються вакантними понад дві тисячі посад суддів, і їхня кількість збільшується щодня. Вища кваліфікаційна комісія суддів (ВККС), відповідальна за добір суддів, відновила свою роботу лише у червні 2023 р. після майже 4 років «простою».

Ці системні проблеми не можуть не впливати на строки розгляду справ. Очевидно, що нині вони суттєво збільшилися з об'єктивних причин. Водночас і до повномасштабного вторгнення ситуація була не надто позитивною. Так, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) неодноразово виносив рішення проти України у справах стосовно порушення статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а саме – права на справедливий суд у контексті надмірної тривалості судового розгляду справ.

Ще однією системною проблемою в цьому контексті є невиконання судових рішень. Так, справа ЄСПЛ Бурмич та інші проти України щодо надмірно тривалого виконання остаточних рішень суду стала вже класичним прикладом неефективності процесу виконання рішень. Така ситуація нівелює цінність судових рішень та є суттєвою перешкодою у забезпеченні права на справедливий суд [1].

У своїй доповіді Голова Верховного Суду Станіслав Кравченко одним із ключових викликів сьогодення назвав питання кадрового забезпечення судової системи. Так, протягом 2023 року суди розглянули 4,3 млн усіх видів звернень та справ, тоді як кількість суддів стає дедалі меншою і зараз становить менш ніж 5 тис [4].

Окрім того, як правильно зазначає Л. Н. Бондаренко-Зелінська, значний обсяг сімейних конфліктів знаходиться поза межами правового регулювання, тому в ході сімейної медіації основним орієнтиром для примирення виступають не норми права, а норми моралі, в тому числі і суб'єктивні уявлення сторін конфлікту про добро, зло, справедливість тощо [2].

Адже, у випадку розгляду справи у суді, суд керується виключно доказами наданими сторонами та своїми внутрішніми оцінками даних доказів, що інколи призводить до того, що сімей-

ний спір, по факту не вирішується з ухваленням судового рішення, а лише загострюється. Варто вказати влучні висловлювання Лариси Гретченко, яка зазначила, що розірвання шлюбу як первинний крок до припинення шлюбно-сімейних відносин, не вирішений за домовленістю сторін, спричинить подальші непорозуміння з питань: способів утримання, виховання та розвитку дитини, поділу майна та бізнес-інтересів, спадкових відносин, визначення місця проживання дитини [3].

Це ж саме стосується і справ де поміж позиціями батьків стоять інтереси дитини, про які дуже часто забувають через власні амбіції, переживання та стосунки один до одного. Судові спори щодо дітей завжди емоційні та мають дуже травмуючий вплив на дітей, який тільки загострюється після судового рішення. Під час сімейних конфліктів спостерігається так званий синдром відчуження одного з батьків, що формує безкомпромісну відразу (огиду) до поганої, ненависної особи в контексті батьківських прав. Як зазначив Філіп Маркус, внаслідок цього дитина може страждати від порушення самоідентифікації та мати психологічні вади і проблеми з розвитком, хибної оцінки реальності, нелогічності когнітивних дій, занадто спрощеної та негнучкої обробки інформації, неточного та викривленого міжособистісного сприйняття, порушення та відмови від міжособистісних стосунків, почуття ненависті до себе, низької або завищеної самооцінки чи манії величч тощо. При цьому психологічні травми, отримані через таке насилля, можуть зберігатися в дорослому житті [5].

Не варто забувати, що триваючі, загострені сімейні конфлікти на пряму можуть породжувати домашнє насильство та дитячу злочинність. Найчастіше неповнолітні прагнуть наслідувати своїм поведінкам багато в чому ті особистості, що є для них авторитетними. Оскільки батьки найчастіше і є самі авторитетні люди для дитини, то вона свідомо чи підсвідомо переймає культуру їхнього спілкування, світосприймання, рівень моральності і законослухняності. Тому основний вплив на правове виховання дитини робить сім'я. Злочини вчинені неповнолітніми особами є однією із найбільш актуальних проблем суспільства, ця проблема стоїть не лише перед працівниками правоохоронних органів, а й іншими відповідними службами, а також суспільства загалом, тому, що молоде покоління є природним резервом соціального розвитку [6].

Саме тому держава та суспільство, в першу чергу, повинні бути зацікавлені у використанні та популяризації таких альтернативних методів

вирішення спору, як медіація. Проте, як зазначають С. Дяченко С., Н. Колокольна впровадженню процедури медіації в Україні перешкоджає низка причин, а саме: 1) низька правова культура населення, без якої неможливо провести реформи щодо запровадження певного правового інституту; 2) низький рівень довіри до цієї послуги, пов'язаний із недостатньою обізнаністю населення про переваги медіації як альтернативного способу вирішення спору; 3) бажання однієї зі сторін задовольняти лише свої інтереси, не бажаючи йти на компроміс; 4) добре сформована позиція суспільства, що звернення до суду є єдиним способом вирішення спору; 5) відсутність фінансової підтримки, оскільки будь-які реформи потребують значних витрат [8, с. 121].

Правові засади та порядок проведення, принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки регулює Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 року № 1875-IX [7]. З прийняттям даного закону сприйняття медіації, як самостійної процедури урегулювання спору, змінилась, але суттєвого поширення, нажаль, не набула. Хоча, саме в сімейних спорах та саме на даний час, коли війна вносить свої корективи у всі сфери нашого життя, популяризація медіації є надважливою.

Сімейна медіація – це процес вирішення конфліктів, в якому третя нейтральна сторона (медіатор) допомагає сім'ї прийти до взаємодопомоги та знайти компромісне рішення. Сімейна медіація базується на декількох основних принципах, які визначають її ефективність та відмінності від інших методів вирішення конфліктів. Основні принципи сімейної медіації включають:

1. Добровільність. Участь в сімейній медіації повинна бути добровільною. Жодна сторона не повинна бути примусово залучена до медіаційного процесу. Учасники мають вільно вибирати, чи хочуть вони брати участь у вирішенні конфлікту через медіацію чи ні.

2. Нейтралітет. Медіатор повинен залишатися нейтральною стороною, не виражаючи власних думок або впливу на прийняття рішення. Його завдання – сприяти спільному пошуку рішення, а не підтримувати або визначати «правильність» позицій сторін.

3. Конфіденційність. Принцип конфіденційності гарантує, що всі обговорення та інформація, яка виникає під час сімейної медіації, є конфіденційною. Це створює довіру та сприяє відкритому обговоренню проблем.

4. Активна участь у процесі сторін. Сторони конфлікту виступають активними учасниками процесу, висловлюючи свої погляди, інтереси

та потреби. Медіатор допомагає сторонам взаємодіяти та розуміти одне одного, але прийняття рішення залишається за ними.

5. Спрямованість на майбутнє. Медіація орієнтована на пошук конструктивних рішень для майбутнього. Замість вивчення минулих помилок або обвинувачень, акцент робиться на тому, як сторони можуть спільно працювати для покращення майбутніх відносин.

6. Інформаційна прозорість. Медіатор повинен забезпечити чітку інформаційну прозорість щодо процесу медіації, включаючи правила, етапи, очікування та можливі результати. Це допомагає учасникам розуміти, що вони можуть очікувати від медіації.

Ці принципи складають основу етики та дієвості сімейної медіації, створюючи сприятливе середовище для вирішення конфліктів та відновлення сімейних відносин.

В умовах воєнного стану в країні та загострення кризи в приватно – правових відносинах правильно проведена медіація може відіграти ключову роль у вирішенні сімейних спорів, а саме:

– Швидке вирішення конфліктів та зниження напруги. Воєнний стан може призводити до зростання конфліктів у сім'ях через стрес, економічні труднощі та загрози безпеки. Сімейна медіація створює безпечне середовище для обговорення проблем, розкриття побоювань та пошуку конструктивних рішень.

– Підтримка психологічного благополуччя. Воєнні події можуть масштабно впливати на психічний стан осіб та сімей в цілому. Сімейна медіація допомагає учасникам виражати свої почуття, зменшує соціальну ізоляцію та сприяє зниженню психологічного стресу.

– Захист інтересів дітей. Діти є особливо вразливими в умовах війни. Сімейна медіація може сприяти створенню планів захисту та підтримки для дітей, розглядати їхні особливі потреби та визначати спільні рішення стосовно їхнього добробуту.

– Посилення сімейної рівноваги. Сімейна медіація допомагає в розбудові довіри та взаєморозуміння між членами сім'ї, що може мати позитивний вплив на соціальну стабільність та загальну рівновагу в умовах воєнного стану.

– Поширення культури миру та мирного врегулювання конфліктів. Сімейна медіація сприяє поширенню культури миру, вирішенню конфліктів шляхом діалогу та сприянню взаєморозумінню між членами родини. Медіація надає можливість різним сторонам конфлікту вести відкритий діалог. У цьому процесі учасники можуть краще розуміти погляди та потреби одне одного, що сприяє взаємо-

розумінню та зменшенню конфліктів.

Вдосконалення сімейної медіації в умовах воєнного стану вимагає розгляду специфічних викликів та урахування особливостей даного контексту. Ось кілька рекомендацій, які ми можемо надати для покращення та популяризації сімейної медіації в умовах військового стану:

1. Формування якісного навчання для медіаторів. Забезпечення медіаторів відповідними навичками та знаннями для роботи в умовах воєнного стану, включаючи психологічні аспекти.

2. Врахування культурних особливостей. Розвиток культурної чутливості серед медіаторів для адаптації методик та стратегій до конкретних культурних особливостей та вимог у суспільстві, допоможе краще впроваджувати медіацію на будь-якій стадії конфлікту.

3. Створення безпечного середовища. Забезпечення безпечного та конфіденційного середовища для учасників медіації, враховуючи можливі ризики та загрози, що випливають з воєнного стану.

4. Участь у процедурі медіації експертів. Залучення психологів, соціальних робітників чи експертів для надання додаткової підтримки сім'ям та медіаторам.

5. Використання технологій. Застосування сучасних технологій для забезпечення доступу до медіаційних послуг у віддалених або небезпечних зонах де ведуться бойові дії.

6. Розробка спеціальних підходів до медіації за участю дітей. Створення спеціальних програм та підходів сімейної медіації, спрямованих на дітей, враховуючи їхні унікальні потреби та вразливість. А також залучення дітей до процедури медіації.

7. Залучення громадськості та підтримки з боку судів. Впровадження ініціатив для залучення громадськості до підтримки сімей та сприяння розвитку культури врегулювання конфліктів. В тому числі і у випадку якщо справа вже перебуває у суді, самі судді можуть пропонувати сторонам альтернативні варіанти вирішення спорів – такі як сімейна медіація.

Висновки. В умовах воєнного стану важливо мати ефективні інструменти для вирішення сімейних конфліктів та збереження родинної стабільності. Сімейна медіація, яка базується на принципах добровільності, нейтральності та конфіденційності, може виступати як такий інструмент, сприяючи покращенню сімейних відносин та забезпечуючи підтримку учасникам у важких життєвих ситуаціях. Рекомендації наведені у цій статті можуть сприяти ефективній роботі сімейної медіації в умовах воєнного стану та забезпечити підтримку сімей, які зазнали впливу воєнних подій.

Список літератури:

1. Медіація в Україні: на порозі нового розвитку. Проект Право-Justice. URL: https://lb.ua/blog/pravo_justice/573234_mediatsiya_ukraini_porozi_novogo.html (дата звернення 07.02.2023 року).
2. Н.Л. Бондаренко – Зелінська. Окремі аспекти альтернативного вирішення спорів при врегулюванні сімейних конфліктів. Журнал «Приватне право і підприємництво». 2016 рік, випуск № 15. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=elsZejsAAAAJ&citation_for_view=elsZejsAAAAJ:qjMakFHDy7sC.
3. Л. Гретченко. Сімейні та спадкові відносини під час війни: актуальна практика. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/gretchenko-larysa/articles/simeini-ta-spadkovi-vidnosini-pid-cas-viini-aktualna-praktika>.
4. Правосуддя майбутнього: у Верховному Суді обговорили перспективи розвитку судочинства. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1550958/>.
5. Філіп Маркус. Лекція «Відчуження батьків = психологічне насильство над дітьми». URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1058503/?fbclid=IwAR2uRWAXYS8S1ngxKclgsDHh7-AaMr6kqhBA0bYNVsUQW97o0hkR5IK0gYE>.
6. Д.П. Цуркаленко. Протидія дитячій злочинності в умовах воєнного стану. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/10367/1/24.pdf>.
7. Закон України «Про медіацію». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2022, № 7, ст. 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
8. Дяченко С., Колокольна Н. Запровадження медіації для вирішення сімейних спорів у цивільному судочинстві України: судова практика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020 рік. No 2. С. 118–121.

Malinnikova D.K. FAMILY MEDIATION AS AN EFFECTIVE MEANS OF DISPUT RESOLUTION IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

The article examines the role of family mediation in resolving disputes during the state of war in Ukraine. It emphasizes the importance of mediation methods in preserving family well-being and resolving conflicts arising in situations of military threats. The article explores the specifics of applying family mediation and the impact of military events on the dynamics of conflicts within families.

The author analyzes the positive impact of family mediation on interpersonal relationships and the development of family stability in crisis conditions. In the context of a state of war, general tension, and an increase in societal conflicts, coercive methods of dispute resolution, including through the court system, are deemed ineffective. There is a need to reconstruct not only the legal system but also the mindset and societal perception of alternative conflict resolution methods.

Therefore, the main focus is on the necessity of adapting family mediation approaches to the peculiarities of the state of war. Specifically, the article addresses the training of qualified mediators capable of working effectively in conditions of stress and danger. It also explores the use of virtual technologies for conducting mediation sessions in remote and inaccessible areas.

An additional aspect of the article is the examination of the impact of the war conflict on children and the identification of specific approaches to family mediation that consider their unique needs and vulnerabilities. The article discusses opportunities for collaboration with humanitarian organizations, governmental structures, and local communities to support and promote family mediation among the population.

In conclusion, the article makes a significant contribution to understanding and developing family mediation in the context of war in Ukraine, outlining prospects for further research and practical implementation.

Key words: family mediation, martial law, conflict, family stability, mediation methods.